

Blaž Mesec, Srečo Dragoš

Taksonomija oblik neformalne pomoči

Pilotna raziskava

Z razvojem nepoklicnega prostovoljnega dela na področju socialnega dela (gl. Mesec 1984) je pozornost boetologije (vede o socialnem delu), ki se je v svojih začetkih ukvarjala zlasti z načeli in metodami strokovnih boetičnih intervencij (intervencij socialnega dela), nato zajela širši krog pomočnikov, tj., ves neformalni sektor. Pri tem se je vse do danes ohranila precejšnja pojmovna zmeda v zvezi s pojmi formalna in neformalna ter strokovna in prostovoljna pomoč. Pogosto se je neformalna pomoč enačila s prostovoljno pomočjo (na to opozarja npr. Whittaker 1986). Opirajoč se na klasifikacijo vrst dela, ki smo jo bili izdelali, da bi prispevali k jasnejši opredelitvi nepoklicnega prostovoljnega dela (Mesec 1984), predlagamo naslednjo klasifikacijo neposredne pomoči glede na naravo normativnih okvirov in družbene situacije, ki jo opredeljujejo in določajo. Normativni okviri so pravne in moralne norme, ki regulirajo izvajanje pomoči (npr. norme, ki definirajo poklicno in delovno vlogo, njene pristojnosti in omejitve; vlogo prostovoljca; vlogo sorodnika in prijatelja). "Družbena situacija" je zbirni pojem za vrsto značilnosti situacije, v kateri se odvija pomoč, od statusa udeležencev, njihovih motivov in tipičnih problemov do prostorskih značilnosti. Poudarjamo, da gre za klasifikacijo pomoči, to je dejanj, dejavnosti, ne za klasifikacijo nosilcev pomoči, naj bodo posamezniki, skupine ali organizacije, čeprav je ta dejanja včasih težko opredeliti drugače kot s sklicevanjem na njihove nosilce (npr. pomoč prijatelja = prijateljska pomoč), čeprav mislimo pri tem na specifično značilnost dejanja pomoči. Zato se ta klasifikacija ne more pokrivati s klasifikacijo nosilcev pomoči glede na sektorje družbe, čeprav ji je podobna. Opozarjamo tudi, da bi bilo treba dimenzije te klasifikacije še podrobneje pojasniti, kar pa ni predmet tega prispevka.

Tabela

Klasifikacija neposredne pomoči glede na naravno normativnih okvirov
in družbene situacije, ki jo opredeljujejo

1. Formalna pomoč (v javnem, zasebnem in prostovoljskem sektorju)

Pomoč v okviru poklicne dolžnosti, poklicne vloge.

Normativni okvir pomoči: pravne in moralne norme, ki regulirajo poklicno dejavnost in delovno vlogo.

Družbena situacija: institucionalni okvir, plačano strokovno delo, vloga klienta, profitni motiv.

1.1. V javnem sektorju, državni službi: v socialni službi, zavodu

1.2. V zasebnem profitnem sektorju: v zasebnih socialnih ustanovah

2. *Prostovoljska pomoč (v javnem, zasebnem in prostovoljskem sektorju)*

Pomoč kot nepoklicno prostovoljno delo, v vlogi prostovoljca.

Normativni okvir: pravne in moralne norme, ki regulirajo nepolicno prostovoljno delo in vlogo prostovoljca.

Družbena situacija: neplačano, a organizirano delo, vloga "družabnika", "sotrpina", motiv izpopolnjevanja, osebnega preizkušanja, altruizem.

2.1. *Prostovoljska pomoč v službah javnega in zasebnega profitnega sektorja*

2.2. *Prostovoljska pomoč v prostovoljskih in neprofitnih organizacijah (Rdeči križ, Karitas itd.)*

2.3. *Pomoč v skupinah samopomoči (vzajene pomoči)*

3. *Neformalna pomoč*

"Naravna" pomoč v sorodstvu, soseski, med prijatelji.

Normativni okvir: pravne in predvsem moralne norme, ki regulirajo odnose v družini, sorodstvu, soseski in medsebojno pomoč v teh okvirih, npr. norma recipročnosti.

Družbena situacija: npr. slojna determiniranost pomoči, motiv ohranjanja odnosov, sočutje.

3.1. *Pomoč med družinskimi člani, sorodniki*

3.2. *Pomoč med sosedi*

3.3. *Pomoč med prijatelji, znanci*

3.4. *Pomoč med tujimi osebami*

Kot je razvidno iz te klasifikacije, jasno razlikujemo prostovoljsko pomoč od neformalne ali "naravne" pomoči v primarnih in sekundarnih odnosih in skupinah. Pojem neformalne pomoči zajema torej vse tiste oblike pomoči med posamezniki, skupinami in skupnostmi, ki se odvijajo v "naravnih" primarnih in sekundarnih skupinah in skupnostih, kot pomoč med družinskimi člani, med sorodniki, med sosedi ali sovaščani (sokrajani), med vrstniki ali prijatelji, med sodelavci, pa tudi med zgolj znanci in povsem tujimi osebami. Pojem (socialne) pomoči razumemo v tem kontekstu zelo široko kot vsako dejanje, usmerjeno k drugi osebi ali skupini, dejanje, katerega namen in dejanski učinek je za prizadeto osebo najmanj olajšanje ali odstranitev neugodnega stanja stiske, obremenitve, prikrajšanosti, lahko pa tudi spodbudo in oporo za osebnostno in socialno rast in razvoj.

Poznavanje narave neformalne pomoči je za praktično boetiko zelo pomembno, saj je treba angažirati druge sektorje, kadar pride do motenj v delovanju "naravnih" sistemov pomoči; cilj formalnih posegov pa je prav ponovna integracija posameznika ali skupine v "naravna" socialna okolja in vzpostavitev normalnega delovanja "naravnih" sistemov pomoči. Ena prvih nalog pri spoznavanju delovanja "naravnih" sistemov pomoči je tako taksonomija oblik neformalnih pomoči.

Zanimive opise primerov neformalne pomoči v okviru tradicionalnih običajev na vasi najdemo npr. v delu sociologa M. Gologa (1967). Opisuje npr. pomoč sosedov ob smrti, botrinjo, fantovščino, svatovščino, pomoč gruntarjev revežem.

• Sosedska pomoč ob smrti: "Ker morajo sosedje izkazovati družini, ki jo je prizadela smrt svojca, tudi materialno pomoč in pomoč v uslugah ali z delom (kuha, skrb za živino, izdelava krste ter pokritje vseh pogrebnih stroškov itd.)" (1967: 190).

- Pomoč botra: "Ker botri veliko pomagajo človeku zlasti v njegovi mladosti in mu po potrebi nadomeščajo celo starše, je solidarnostna poteza tega odnosa prav gotovo ena od bistvenih njegovih potez" (1961: 90-91).

- Pomoč mladoporočencem: "Na svatovščino poleg sorodnikov obvezno vabijo tudi sosede. Ker pa je odnos med svati in družinami mladoporočencev vedno vzajemen, saj skupno izvajajo običaje in seveda tudi skupno krijejo stroške svatbe, materialno in moralno pomagajo mladoporočencema" (1976: 191).

- Samopomoč med fanti (in pomoč drugim iz fantovske blagajne - "škanta"): "Toda nič ven ni starega "škanta" - skupne fantovske blagajne, nekakšne samopomoči, iz katere so plačevali številne skupne akcije, darila dekletom in obilne podpore obolelim članom ter siromakom (zlasti materam-vdovam, ki so jim padli sinovi v vojskah, pa niso potem imele nobene opore več pri hiši, ter invalidom)" (1967: 193).

- Gruntarsko oskrbovanje revežev: "Omenili bi samo značilno gruntarsko prakso v oskrbovanju revežev v polpretekli dobi. Vsak ubožec, ki je npr. še v dobi stare Jugoslavije prišel prek občine (politične) na srenjo, je imel po starem nezapisanem običaju pravico "hoditi po čredi" ("po kljukah", "po numarah"). To je pomenilo, da ga je moral preživljati vsak zemljak določeno število dni v letu, dokler ni prišel "naokoli". Potem se je ta dobrodelnost (dajali so onemoglemu človeku hrano in streho nad glavo) ponavljala vse do smrti. Dokler kmet ni bil egoist ter poleg proizvajalca še zlasti trgovec, mu je pomenilo oskrbovanje ubožca enega najpomembnejših apotropejskih dejanj, s katerimi je odvrčal nesrečo od hiše. Vedo povedati, da so v starih časih zlasti kmečke gospodinje skrbele za vaše reveže s prav takšno vnemo kot za lastno družino in za najboljše hišne goste. Toda, ko so se časi spremenili, se je spremenilo tudi to" (1967: 194-95).

- Pogoji za pomoč: spoštovanje običajev (recipročnost): "Toda značilno je vendarle to, da srenja nekako sluti, če so si pri kakšni hiši le nekoliko preveč navzkriž z običaji. Srenja sicer že dopušča, da se ljudje običajev na zunaj nekako sramujejo, nikakor pa ji ni po volji, če jih tudi v resnici zavržejo. Zato srenja pomaga predvsem tistim, ki so tradiciji zvesti (čeprav zaradi različnih razlogov skrivoma), druge pa dosledno bojkotira" (1967: 195).

Podobne opise tradicionalnih oblik pomoči v vaških skupnostih najdemo zlasti pri etnologih (npr. Makarovič); nekaj gradiva o neformalni pomoči v mestnem ali primestnem naselju pa je npr. pri Ravniku (1981).

Problem

Oblikovati poskusno taksonomijo oblik neformalne pomoči, kot se pojavljajo pri nas.

Metoda

Tudi ta raziskava je nasledek oblik eksperimentalnih vaj študentov VŠSD. Zamislili smo si, da bi v okviru teh vaj obiskali gospodinjstva v različnih slovenskih krajih in različne socialne sestave ter v njih izvedli intervjuje, ki bi dali podatke o neformalni pomoči. Do teh podatkov bi prišli tako, da bi spraševali po težavnih

situacijah in stiskah, ki so jih doživele družine ali njihovi člani v določenem neposredno preteklem obdobju, in o pomoči v teh situacijah: kako so si pomagali ali kdo jim je pomagal, na kakšen način itd. Tako bi dobili opise situacij, v katerih se pojavi potreba po pomoči in opise pomoči, na osnovi katerih bi nato izdelali klasifikacijo ali taksonomijo neformalne pomoči. To zamisel smo uresničili tako, kot opisujemo spodaj.

Izbor gospodinjev: Enota anketiranja je bila *gospodinjstvo*. Gospodinjstvo sestavljajo ljudje, ki pomembnejši del svojih dohodkov porabijo skupaj. (Podrobnejša opredelitev je v navodilu za anketiranje, ki je v Dodatku.) Vsaka anketarka naj bi izbrala najmanj dve gospodinjstvi, od tega je lahko eno gospodinjstvo, katerega članica je sama. Drugo (in naslednja) gospodinjstva pa je *izbrala po dogovoru v skupini*, tako da so bila v skupnem številu gospodinjev zastopana v približno enakem številu mestna in podeželska, kmečka, mešana in nekmečka gospodinjstva.

Izvedba intervjujev: Študentke so dobile navodilo, naj opravijo intervjuje z najmanj dvema družinama ali gospodinjstvoma o tem, kaj se dogaja v različnih problemskih situacijah ali težavah, ki se z njimi sreča družina ali gospodinjstvo. Rezultat tega pozvedovanja naj bi bili opisi situacij, v katerih je prišlo do kakšne vrste ali oblike pomoči, ali pa je bila pomoč potrebna ali pričakovana, pa do nje ni prišlo.

Potek intervjuja: Intervjuji so bili anketirancem predstavljeni kot raziskava o tem, "kaj se dogaja, ko se družina (gospodinjstvo) sreča z različnimi težavami v svojem vsakdanjem življenju, kako si tedaj pomaga". Intervju je razdeljen na tri dele: (1) V prvem delu so bila vprašanja o socialno-demografskih značilnostih gospodinjstva. (2) V drugem delu so bila vprašanja o obremenitvah in oporah. Osnovni namen teh vprašanj je bil, usmeriti pozornost sogovornika na področje življenjskih obremenitev in stikov z drugimi ljudmi in ustanovami. Odgovori na ta vprašanja so omogočili anketarki vpogled v problematiko gospodinjstva. (3) V tretjem delu je bil izveden odprt, nestrukturiran intervju, v katerem so anketiranci opisali različne situacije, v katerih je šlo za kakršnokoli pomoč, formalno ali neformalno.

Obdelava: Izpisovanje oblik pomoči. V zapisu intervjuja so anketarji označili (podčrtali, občrtali) tiste dele besedila, kjer so opisane situacije, v katerih je prišlo do pomoči. Opise teh situacij so nato prepisali (transkripcija) v *obdelovalne tabele*, tako da so ohranili pomembne podatke, nepomembne pa izpustili (redukcija opisov); če so kakšni podatki manjkali, so jih dopolnili na osnovi konteksta in poznavanja situacije. Nato so situacije šifrirali, in sicer po naslednjih variablah: odziv na prošnjo (odzval/ni odzval), pobuda za pomoč (zaprošena/spontana), sektor (neformalni/formalni), vrsta pomoči (stvarna/osebna/oboja), recipročnost (recipročna/nerecipročna), institucionaliziranost (institucionalna/tradicionalna/navada/ustaljeno dejanje).

Za preliminarno analizo smo iz bogatega gradiva izbrali samo 30 bolj izčrpnih in natančnih zapisov intervjujev. Iz teh zapisov smo izpisali dejanja pomoči in jih klasificirali glede na ustaljenost dejanja (ljudski običaj, navada v ožjem krogu, neustaljeno dejanje); znotraj teh širših kategorij pa smo oblikovali še podklasifikacije.

Klasificirali smo glede na tistega, ki pomaga (nosilec = izvajalec pomoči).

Vsak primer je kodiran glede na vrsto gospodinjstva izvajalca pomoči (kmečko gospodinjstvo, mešano, nekmečko); glede na vrsto pomoči (zaprošena, spontana); glede na odnos izvajalcev pomoči do prejemnika (sorodniki, sosedje, prijatelji, sodelavci). Te kode dodatno osvetljujejo naravo pomoči.

Znaki pomenijo:

Vrsta gospodinjstva izvajalca: 1 - kmečko gospodinjstvo, 2 - mešano gospodinjstvo, 3 - nekmečko gospodinjstvo

Vrsta pomoči: pr - prizadeti zaprosil za pomoč, sp - pomoč ponujena spontano

Izvajalci pomoči: sr - sorodniki, so - sosedje, pr - prijatelji, znanci, sd - sodelavci, tu - tuja oseba, dr - drugo (npr. farani)

Rezultati

Kategorije neformalne pomoči

1. Kategorija: tradicionalni običaji

Ljudski običaji: krajevni, regijski, nacionalni, širši kulturni krog

Pomoč ob življenjskih dogodkih: rojstvo, poroča smrt

- Mladoporočencema na poročnem slavlju darujejo praktična ali denarna darila. (3/sp/sr+so+pr)
- Poročna priča pomaga; pri organizaciji poroke, darila. (3/sp/sr)
- Dekliščina, fantovščina, rojstni dnevi, godovi - v vseh teh primerih pride do obdarovanja. (3/sp/pr)
- Pred poročnim slavljem mati in sestra (bodoče žene) pomagajo (v hiši bodočega moža) pri peki peciva. (3/sp/sr)
- Sosedje organizirajo mladoporočencema slavlje. (3/sp/so/sr)
- Ob otrokovem krstu ponudiš prvemu, ki ga srečaš na poti od doma do cerkve, kos pogače in nekaj denarja za "otrokovo srečo". (3/sp/sr)
- Ob smrti soseda zbere soseska denar za svojce umrlega; sosedje gredo kropit umrlega, bedijo ob krsti; se udeležijo pogreba (vsa ta dejanja pomenijo svojcem emocionalno oporo). (3/sp/so)

Pomoč sorodnikov ob pripravi sedmine. (1/sp/sr)

Obdarovanja in slavja ob življenjskih jubilejih

- Ob godovih gredo sorodniki slavljencu "oferat" in ga obdarijo. (3/sp/sr)
- Ob 50-letnici slavljenc povabi sorodnike, jih pogosti in dobi darila. (3/sp/sr)

Pomoč pri delu (gospodinjstvo, gospodarstvo)

- Pomoč pri kolinah. (3/sp/so+pr)
- Ličkanje koruze. (3/sp/so+pr)
- Pomoč sorodnikov pri delu v vinogradu. (3/pr/sr)
- Pomoč pri sejanju, okopavanju, spravilu pridelkov, podiranju dreves. (2/pr/sr+so+pr)

Pomoč pri pripravi drv, košnji, žetvi. (1/pr/so+pr)

Pomoč ob naravnih in drugih nesrečah

- Ob požaru vsa vas denarno pomaga prizadetim. (3/sp/so)

Druge oblike pomoči, solidarnosti, vzajemnosti

- Enkrat letno zberejo po vasi prispevke za nogometni klub. (3/sp/so)
- Vsako jesen obdarijo farovž s kmetijskimi pridelki. (2/sp)
- Sorodniki se zberejo ob cerkvenih praznikih in si izmenjajo dobrote. (3/sp/sr)

2. Kategorija: navada (ustaljena v ožjem krogu)

Pomoč ob življenjskih dogodkih

Pomoč med sorodniki (mestno okolje)

- Mladoporočenca sestavita seznam stvari (daril), ki jih potrebujeta, povabljeni jih (po svojih možnostih) kupijo. (1/sr/so/pr)

Pomoč med sosedi (mestno okolje)

- Prijateljice so prinesle obleke za novorojenčka. (3/sp/pr)

Pomoč pri delu

Pomoč med sorodniki (mestno okolje)

- Sorodniki pomagajo pri obdelavi vrta (okopavanje, rezanje trte). (3/pr/so)
- Vnuki pomagajo pri težjih opravilih. (3/pr/sr)
- Pri gradbenih delih pomaga sestri, ki gradi hišo (meša malto, nosi opeko). (3/pr/sr)
- Za Dan mrtvih svakinja pomaga izdelovati ikebane (za prodajo). (3/so/sr)

Izmenjava med sorodniki (mestno-podeželje)

- Pomagamo sorodnikom na kmetiji: saditi in pobirati krompir, grabiti, spravljati seno v kozolec, vlačiti drva iz gozda, delati butare. Sorodnik nam popravlja avto, vzame našo hči na počitnice. (3/pr/sr)
- Pomoč pri siliranju koruze (v zameno poceni ozimnica, gnoj). (3/sp/sr)

Pomoč med sosedi (mestno okolje)

- Sosed spravi premog v klet. (3/pr/so)
- Sosed posodi mešalec za malto. (3/pr/so)
- Vzajemna pomoč soseske ob asfaltiranju ceste, kopanju jarkov za telefon, čiščenju snega s ceste. (3/sp/so)
- Ko gremo na dopust, soseda zalije rože, poskrbi za mačko. (3/sp/so)

Pomoč ob bolezni, starosti, onemoglosti

Pomoč med sorodniki (mestno okolje)

- Stara mama speče potico ob bolezni sorodnice ali sosede. (3/sp/se+so)
- Oskrba starega očeta, ki živi sam (hrana, čiščenje). (3/sp/sr)
- Stari oče prihaja k nam na večerjo. (3/sp/sr)
- Sin odpelje staro mamo v bolnico, sorodniki jo obiskujejo. (3/sp/sr)
- Vnuki ji pomagajo pri težjih opravilih. (3/pr/sr)

Pomoč med sosedi (mestno okolje)

- Ker sem osamljena, pride večkrat na pogovor soseda in mi spotoma prinese še drva. (3/sp/so)
- Otroci iz soseske mi prinesejo stvari iz trgovine. (3/sp/so)

Denarna pomoč, materialna pomoč

Pomoč med sorodniki

- Izmenjava oblek, obutve, šolskih potrebščin za otroke. (3/sp/sr)
- Sorodnikom damo žganje zastonj, sosedom pa po nižji ceni (3/sp/sr+so) (3/sp/sr+so)

- Sorodnikom v mestu vsako leto vzredimo svinjo. (1/pr/sr)
- Vnukinja preživlja počitnice pri nas; sinovi družini vložimo zelenjavo za ozimnico. (3/sp/sr)

Druge oblike pomoči, solidarnosti, vzajemnosti

Pomoč med sorodniki (mestno okolje)

- Medtem ko smo na dopustu, tašča zaliva rože. (3/sp/sr)

Pomoč tujcem, beračem

- Beračem damo staro obleko, hrano. (3/pr/tu)

3. Kategorija: neustaljeno (enkratno, nepredvidljivo) dejanje

Enkratno dejanje v ustaljenem sorodstvenem odnosu

Pomoč ob življenjskih dogodkih

- Mati z novorojenčkom se začasno preseli k staršem, kjer ima boljšo oskrbo. (1/sp/sr)

Pomoč pri delu

- Ko je pospravljala drvarnico, so ji pomagali otroci in vnuki. (3/pr/sr)
- Ko se je pokvaril pralni stroj, je sorodnica prala perilo. (3/sp/sr)
- Možu je teta pomagala pri osnovanju lastnega podjetja. (3/pr/sr)

Sposojanje denarja

- Za dograditev hiše so si sposodili denar od sorodnikov. (3/pr/sr)
- Sorodnik mi je posodil večjo vsoto denarja. (3/pr/so)

Enkratna darila

- Starši so mi podarili hišo. (3/sp/sr)

Čustvena opora v stiski

- Čustvena opora ob razvezi. (3/sp/sr+pr)

Pomoč ob nesrečah, nezgodah

- Vsi vaščani so pomagali iskati izgubljeno deklico. (2/sp/so)

Izredni dogodki

- Starša in sestra pomagajo hčeri pri selitvi: čiščenje stanovanja, varstvo otroka, likanje, nakupi v trgovini, prinesejo zelenjavo, zet opravi kleparska dela na žlebovih. (3/sp/so+pr)

Enkratno dejanje v ustaljenem sosedskem odnosu

Pomoč pri delu

- V odsotnosti sosedov-obrtnikov prevzemam telefonske klice.
- Sosed nam je popravil ključavnico. (3/pr/so)

Pomoč ob nesrečah, nezgodah

- Ker sama ni mogla pobrati moža, ki je padel z invalidskega voziča, ji je pomagal sosed. (3/sp/so)
- Ko je bila hči brez ključa, je zaprosila soseda za lestev, da spleza skozi okno. (3/pr/so)
- Voda je vdirala v garažo, sosedje so zasuli kanal. (3/pr/so)
- Ko je imel mož srčni napad, so sosedje klicali zdravnika. (3/pr/so)
- Ob požaru so sosedje prvi pomagali gasiti; soseda je šla aktivirat sireno; v sosedov hlev so vzeli našo živino in jo oskrbovali tri tedne; drugi sosedje so dali les za nov hlev, sosed ga je zapeljal do žage in naredil tramove, sosed-zidar je vodil pozidavo, ostali so pomagali. (2/sp/so)

Izposoja orodja, naprav, opreme

- Sosed mi je posodil planinsko opremo. (3/pr/so)
- Pri sosedu si lahko izmerim krvni pritisk. (3/pr/so)

Posredovanja

- Sosed je posredoval na občini, da smo prej prišli do potnega lista. (3/pr/so)

Enkratno dejanje v ustaljenem prijateljskem odnosu (odnosu s sodelavci)

Pomoč pri delu

- Prijatelju pomagal pri delu v piceriji. (3/sp/pr)
- Prijatelj jima pove, kje se dobi pesek za cement; jima pomaga z nakladal-
cem. (3/sp/pr)
- Prijatelj popravi stroj. (3/pr/pr)

Denarna pomoč, materialna pomoč

- Prijatelji so mu denarno pomagali ob prometni nesreči. (3/pr/pr)
- V denarni stiski so sodelavci prostovoljno zbirali denar in mi ga dali.
(3/sp/sd)
- Prijatelj mu je ponudil sobo, da se lahko v miru uči. (3/sp/pr)
- Družinskega člana je ubila strala: prijatelji pošljejo paket oblačil in obutve
za tri otroke. (3/sp/pr)

Posredovanje stikov

- Prijatelji pomagali najti boljšega zdravnika, ki je sinu nato rešil roko.
(3/pr/pr)
- Prijatelji so preskrbeli počitniško delo za otroke. (3/pr/pr)

Čustvena opora

- Rešil prijatelja, ki je hotel narediti samomor. (3/sp/pr)

Enkratno dejanje v neustaljenem ali trenutnem odnosu

Pomoč ob nesreči, nezgodi

- Pokvaril se mu je avto na cesti in neznanec mu je pomagal. (3/pr/tu)
- Znanec ob prometni nesreči pelje ponesrečenko v bolnico, potegne avto iz
jarka. (3/sp/pr)
- Neznanec dal ponesrečencu prvo pomoč. (3/sp/tu)
- Neznanci so mu pomagali, ko se je poškodoval na smučišču. (3/sp/tu)

Pomoč tujcem

- Ciganki smo dali robo zastonj. (3/sp/tu)
- Prodajalca suhe robe smo prenočili. (3/sp/tu)

Razprava in sklep

S to pilotno raziskavo smo (1) želeli opozoriti na obstoj prepletenega sistema raznolikih neformalnih pomoči v "naravnih" skupnostih in (2) izdelati poskusno taksonomijo te vrste pomoči. Kot osnovni kriterij klasifikacije smo izbrali ustaljenost dejanja pomoči. Ta kriterij v bistvu skriva tri dimenzije - frekvenco pojavljanja dejanja, zanesljivost pojavljanja dejanja in širino socialnega kroga, v katerem se dejanje (običaj, navada) prakticira. Frekvenca se zdi manj pomembna dimenzija. Zanesljivost kaže na normativno pričakovano in sankcionirano naravo dejanja, na doslednost norme, širina socialnega kroga pomeni širino veljavnosti norme:

TAKSONOMIJA OBLIK NEFORMALNE POMOČI

ŠIRINA	ZANESLJIVOST (NORMINAROST)	
	majhna	velika
ozek krog	1	2
širok krog	3	4

1 - Oblika pomoči, ki je neustaljena, nenormirana, nepričakovana in ki se pojavi v ozkem krogu (v družini, sorodstveni, prijateljski skupini). Je nepričakovana in nenavadna, nekako "čudaška" gesta pomoči, ki pa se lahko pozneje ustalijo kot navada ali običaj, ki je značilen za to ozki krog in ga drugje ne najdemo.

2 - Oblika pomoči, ki je ustaljena, normirana, pričakovana v ozkem krogu; pomoč ima naravo običaja, ki se prakticira le v tem krogu; nenavadna, morda čudaška, a ustaljena dejanja med zakonci, v družini, med prijatelji, npr. "Sinovi vsako jesen vložimo družini zelenjavo za ozimnico". Vlaganje zelenjave drugi družini ni kakšna splošna družbena norma, očitno pa je v tej družini ustaljen običaj. Oblike, navedene v taksonomiji pod točko 2, spadajo v glavnem v to kategorijo.

3 - Oblika pomoči, ki ni ustaljena, ni dosledno normirana, ni pričakovana, vendar ni omenjena na ozek krog, ampak je kot neobvezna oblika pomoči dovolj razširjena. Npr. "Ciganki smo dali zastoj robo". Nikjer ni rečeno, da je treba Ciganki kaj dati in veliko ljudi jo kar odslovi, veliko jih pa tudi kaj da.

4 - Oblika pomoči, ki je ustaljena, dosledno normirana, pričakovana, pri čemer je ta norma splošno znana in veljavna. V to kategorijo spadajo oblike, navedene v taksonomiji pod točko 1.

Iz te taksonomije je tudi dokaj dobro razvidno, da se tako vrsta kot način pomoči razlikujeta v odvisnosti od socialnega konteksta, katerega ena dimenzija je relacija v smislu sorodstveno-sosedskega odnosa (družina, sorodstvo, soseska, krog prijateljev ali znancev), druga pa delitev na mesto in podeželje. Pri delitvi na mesto in podeželje izstopa poudarjenost tradicionalnih ritualnih vzorcev na podeželju in večja naključnost ali individualiziranost vzorcev pri mestni populaciji. Pri delitvi glede na sorodstveno bližino pa se vidno razlikujejo *situacije*, v katerih pride do pomoči, in *oblike* pomoči, kadar gre za posredovanje družinskih članov na eni strani in "naključnih mimoidočih" na drugi.

Kljub temu, da je navedena taksonomija namenjena podrobnejši izpeljavi in pojasnitvi, je treba najprej pojasniti njen domet. Namen postopka je, kot rečeno, dvojen: opozoriti na obstoječo *raznolikost* neformalnih pomoči v "naravnih" socialnih okoljih (tistih, ki so z vidika vseh drugih podpornih dejavnosti, poklicnih in nepoklicnih, primarna, relativno zaprta, trajna, avtonomna in zato najpomembnejša) in poskusno *razvrstiti* to raznolikost. Vprašanje pa je, ali je urejanje po nekaterih kriterijih ali pravilih (taksonomija) sploh potrebno za razpoznavanje raznolikosti tovrstnih pomoči. Ali ni induktivni postopek prav tista pot, ki nas v težnji po splošnih sklepih oddalji od spoznavanja posameznih primerov ali vsebin? Načelni odgovor bi se lahko glasil podobno, kot ga je formuliral Leopold von Wiese, namreč, da je prav zato, ker so

“raziskovanja o odnosu človeka do človeka in stvari do človeka (...) tako kompleksna in ker nas analiza teh odnosov tako zlahka vodi v nerazumevanje, prav zato je potrebno, da se za osnovo izbere najpreprostejša, najjasnejša, od vsebine odnosa najbolj oddaljena shema - torej neka nepsihološka, vrednostnih sodb prosta, za pojasnitev celotnega sistema najustrežnejša kategorija. Samo s popolno splošnostjo, vsepomembnostjo, ponovljivostjo teh praznih poslednjih oblik procesov se lahko doseže (spoznavna) enotnost” (Lukić, 310).

Redukcija posamičnih oblik po nekih kategorijah je torej nujna ravno zaradi spoznavanja njihove kompleksnosti, ostaja pa seveda vprašanje, katera je tista “najustrežnejša kategorija”. Wiese je npr. vse možne procese, ki napolnjujejo družbeni prostor, razvrstil v zgolj dva osnovna, približevanje in oddaljevanje; in iz njih, kot pravi, nastajata dva osnovna odnosa, združenost in osamljenost. Kljub temu, da je to najenostavnejša, najsplošnejša in najabstraktnejša sistematika družbenih procesov, je težko oporekati njeno veljavnost in uporabnost (npr. za formalistično smer v sociologiji), vendar v konkretnem delu z ljudmi z njo nimamo kaj početi. Predlagana taksonomija neformalnih pomoči tudi obravnava odnose med ljudmi z vidika približevanja in oddaljevanja (kot skrajnih polov), s tem da se omejuje le na tiste odnose, v katerih *pride* do izvajanja pomoči, in sicer zgolj tistih vrst pomoči, ki se dogajajo v “naravnem” okolju. Z omejitvijo na klasifikacijo tovrstnih pomoči smo razpoznali štiri kategorije *ustaljenosti* (zanesljivosti, širine, frekvence ipd.) teh dejanj, ki nam pomagajo oceniti gostoto in intenzivnost, tj., stopnjo integracije posameznikov (skupin) glede na zadovoljevanje njihovih potreb. Za učinkovito socialno intervencijo pa to seveda ni dovolj. Včasih je treba razumeti tudi nagibe izvajalcev teh pomoči, razloge, zakaj to počnejo, njihovo motivacijo, pogoje, pod katerimi so pripravljene to početi še naprej ipd., hkrati pa poznati tudi obstoječe druge vire pomoči ali storitev v lokalni skupnosti (ali na širšem področju), da povežemo posameznika ali klientski sistem z njimi (npr. socialno delo kot “broker role”). V kolikor se hočemo v vsej tej raznolikosti ustrezno orientirati, je seveda treba uporabiti neke druge kategorije, ki so primerne za razpoznavo posameznih sistemov (motivacij, virov...). Namesto ustaljenosti neke pomoči nas bo zanimala npr. orientacija njenih izvajalcev, tj., namesto taksonomije *oblik* pomoči se vprašamo po kategorijah *delovanj*, ki zagotavljajo pomoč. V tem primeru nas oblike opozarjajo, kot rečeno, na ustaljenost pomoči, delovanje pa na njihovo naravnost. Da bi razvrstili možna delovanja po njihovi naravnosti, je npr. Max Weber razlikoval štiri osnovne (idealne) tipe takšne usmerjenosti (ki jih tu navajamo zaradi možnega kombiniranja raznih tipologij, če pri tem upoštevamo različne ravni, na katere se nanašajo). Ti štirje tipi so:

a) *racionalno* delovanje, ki je lahko:

- *ciljno* ali namensko racionalno (*zweckrational*) usmerjeno, kar pomeni, da “nekdo deluje v skladu z določenimi pričakovanji glede vedenja predmetov zunanjega sveta in drugih ljudi, pri čemer uporabi ta pričakovanja kot pogoje ali sredstva za uresničenje lastnih ciljev, h katerim racionalno teži”; torej realizacija nekega določenega cilja na tak način, da se striktno upošteva (kalkulira) primerčnost ali neprimerčnost vseh zunanjih okoliščin ter uporabnost sredstev, ki se izberejo za doseg zastavljenega cilja (npr.: privatnik daruje denar v dobrodelne namene, ker ali če se mu to šteje v davčno olajšavo...);

- *vrednostno* racionalna (*wertrational*) usmeritev, “ko nekdo deluje na osnovi

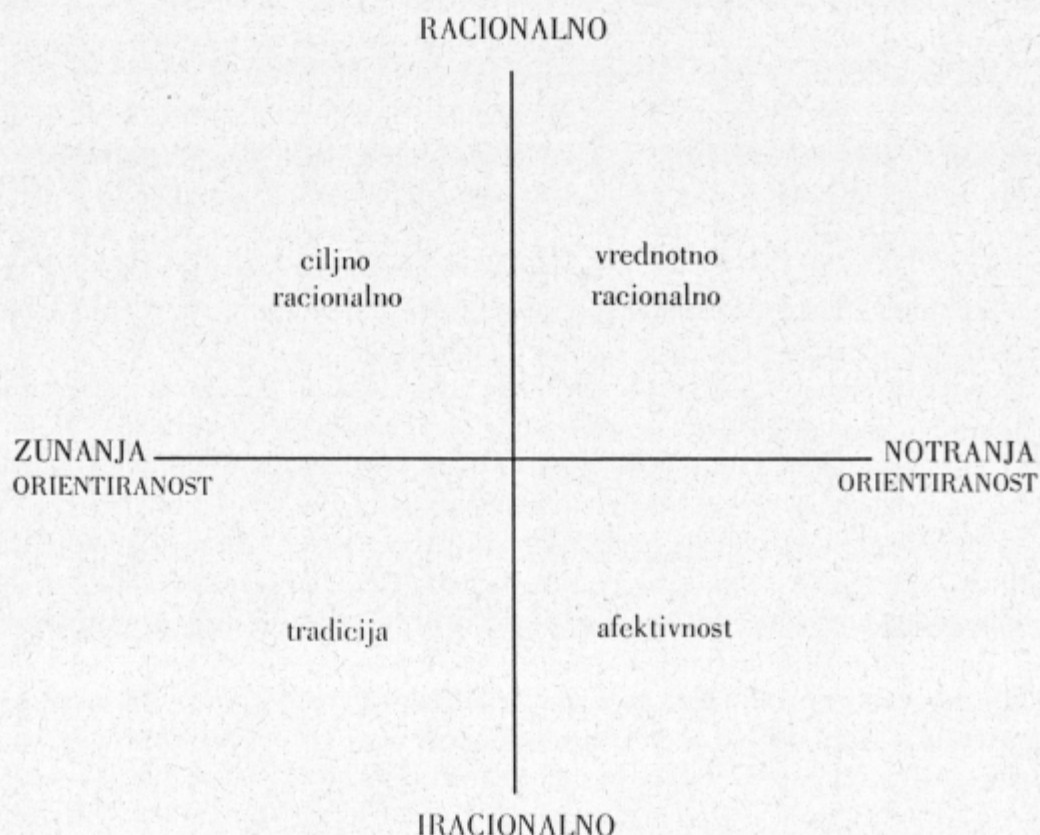
zavestne vere v absolutno vrednost neke oblike vedenja, etične, estetske, religiozne ali kakšne druge, in to samo zaradi njega in ne glede na njegov uspeh"; aktivnost ni več zgolj sredstvo za doseganje nekega cilja, pač pa je cilj že sama ta aktivnost zaradi njenega vrednotenja (npr.: udeležim se mirovnih demonstracij, ker sem za MIR, ne glede na to, če s tem vplivam na dejansko prenehanje vojne ali ne; beraču dam denar, ker je DOBRO, če pomagaš nekemu, ki te prosi, ne glede na dejanski učinek...);

b) *afektivno* delovanje kot izrazita posledica emocij, ko nekdo ravna iz "aktualnih afektov in duševnih stanj" (npr.: pomagal sem mu, ker me je pretresla njegova stiska, ker sem zgrožen nad situacijo, v kateri je...);

c) *tradicionalno* delovanje, "ko nekdo ravna, ker se je tako navadil z dolgotrajnim ponavljanjem" takega dejanja, ker se je tako delalo že od nekdaj. V skrajni varianti je tako početje podobno "povsem instinktivnemu posnemanju", kot pravi Weber (npr.: navade, običaji). (Vsi cit. iz Đurić: 248.)

Vrednost te klasifikacije je po Webru ravno v tem, ker *odstopa* od konkretnih empirično obstoječih ravnanj, saj so posamezna delovanja tako kompleksna, da jih je nemogoče enoznačno uvrstiti v zgornje štiri tipe - prav zaradi svoje pojmovno čiste oblike pa navedeni tipi izpostavljajo osnovne lastnosti za razpoznavo posamičnih delovanj: ne zato, ker bi nekatera delovanja imela *samo* ene lastnosti in druga *samo* druge, pač pa, ker je pri nekaterih najti *več* enih lastnosti kakor pri drugih; tako dobimo uvid v njihovo raznolikost. Zgornji štirje tipi očitno poudarjajo dva glavna kriterija: prvi je racionalnost, tj., jasno zavedanje cilja, katerega uresničitev zahteva natančno oceno sredstev ter okoliščin, kar odločilno vpliva na potek akcije, ki se temu prilagaja. Drugi kriterij pa je stopnja razločenosti razloga za neko početje od samega početja kot takega. Na primer: cilj akcije, povzročene iz afekta, ni zunaj nje in zato si tako delovanje ne osmisli vnaprej nekega cilja, ki se mu potem prilagaja, pač pa je dejavnost že sama sebi cilj, zaradi česar je ni mogoče racionalno orientirati; razlog začetka, poteka in konca te dejavnosti je *v akterju samem*. Podobno velja za vrednostno-racionalno delovanje, ki je sicer zavestno planirano glede na neko vrednoto ali zahtevo, ki pa akterja *notranje* obvezuje do te mere, da jo poskuša zavestno realizirati ne glede na posledice, čeprav so lahko razvidne vnaprej. Tradicionalno delovanje pa se ločuje od obeh po tem, da je njen razlog zunaj posameznika ("nekaj počnem zato, ker vsi drugi že od nekdaj tako delajo"), pogosto celo do te mere, da sta razlog in smisel popolnoma zamegljena tako akterju kot drugim. Če ta drugi kriterij ponazorimo z absciso, racionalnost ter njeno nasprotje pa z ordinato, dobimo naslednjo tabelo:

Delovanje je torej lahko bolj ali manj racionalno, namen pa je lahko že v sami dejavnosti ali v njenem nosilcu, ali pa je zunaj njega. Zdi se, da je razumevanje naravnosti posameznih dejanj (pomoči) v smislu zgornjih štirih tipov tem bolj pomembno, čim bolj dejanja odstopajo od tradicionalnih oblik, ko jih torej ne moremo več imeti za izpolnitev nekega splošno pričakovanega vedenja, oziroma - stališča drugih udeležencev -, ko skupina ali skupnost nima več (samoumevne, neformalne) pravice, da v neki določeni situaciji pričakuje od posameznika neko določeno vedenje. Prej predlagana tipologija neformalnih pomoči opozarja na obstoj in pomembnost tudi tistih oblik, ki so v primerjavi s tradicionalnimi manj ustaljene, Webrova tipologija pa lahko služi za razumevanje teh oblik ravnanj ali njihove

motiviranosti in namena. Prav razmerju med namenom in ciljem, ki je podlaga Webrove tipologije, je posvečal osrednjo pozornost že Vilfredo Pareto, ki je na tej osnovi zgradil vso svojo sociologijo (gl. Pareto: 75 ss.), kar govori o pomembnosti tega vidika za razumevanje človekovih ravnanj. Čeprav je znotraj neformalnih pomoči za socialno delo zanimiva predvsem funkcionalnost njenih oblik in vrst za posameznika (skupino), je koristno upoštevati tudi motiviranost takih dejanj, saj lahko pomembno vplivajo na njihovo ustaljenost.

Vsaka strokovna intervencija mora upoštevati tudi druge možne vire pomoči ali storitev, ki se nahajajo v okolju neformalnega sistema. Tu se zdi najprimernejša klasifikacija Normana Johnsona v zvezi z blaginjo, ki se nanaša na posamezne sektorje in na njihovo prepletanje (gl. Svetlik 1989). Sektorski pristop je za socialno delo uporaben zlasti v tem, da opozarja na prednosti in slabosti posameznih organizacijskih oblik, na vlogo vsakega od sektorjev in na možne inovacije. To nam pomaga pri odločanju o povezavi posameznika, ki potrebuje pomoč, z drugimi viri (organizacijskimi, finančnimi, kadrovskimi) v okolju, kjer je njegova mreža "naravnih" povezav. V tem smislu so za socialno delo koristne različne tipologije, čeprav pokrivajo različna področja in se razlikujejo po namenih, za katere so bile narejene (gl., na primer, na nasl. strani).

Ena najosnovnejših prednosti (vsakršnih) klasifikacij je v zamejitvi, pojasnitvi ali celo definiciji izhodiščnih pojmov, iz katerih izhajajo. Skupni pojem zgornjih treh klasifikacij bi bil lahko npr. družbene dejavnosti. Ker pa je sintagma "družbene dejavnosti" presplošna in je bila zlasti v našem (samoupravnem) kontekstu konotativno preobremenjena, je uvedba termina *sistem blaginje* (s prvo klasifikacijo)

TAKSONOMIJA OBLIK NEFORMALNE POMOČI

razlika	PODROČJA KLASIFICIRANJA		
	<i>BLAGINJA</i> kot sistem	<i>neformalna POMOČ</i>	<i>socialno DELOVANJE</i>
RAZLOG	kriza (državne) politike blaginje	pomembnost "naravnega" okolja in dogajanj v njem za socialno integracijo posameznika (skupin)	<ul style="list-style-type: none"> • "ne-logična delovanja igrajo pomembno vlogo v družbi" (Pareto) • "Vsak družbeni fenomen lahko opazujemo z dveh stališč: s takega, kakršen je v stvarnosti, in iz takega, kakršen je v predstavi tega ali onega človeka." (Pareto)
PREDMET	državne in nedržavne oblike zagotavljanja storitev po družbenih področjih ali sektorjih (neformalni, volunteerski, komercialni, javni, korporativni) ter njihov presek	kategorije neformalne pomoči	<ul style="list-style-type: none"> • socialna delovanja glede na način (tipe) njihovih orientacij (Weber) • dve vrsti delovanj: a) "tista, ki uporabljajo ciljem ustrezna sredstva in ki logično povezujejo sredstva s cilji"; b) tista, za katere to ne velja (Pareto)
KRITERIJI razlikovanja	glede na: <ul style="list-style-type: none"> • organizacijske oblike ali nosilce izvajanja storitev • osnovne principe in mehanizme nudenja storitev • kakovost storitev • vrsto in obseg storitev • delovni status izvajalcev storitev • ipd. 	glede na: <ul style="list-style-type: none"> • zanesljivost pojavljanja pomoči ali stopnjo normiranosti • širino socialnega kroga, v kateri ta zanesljivost (norma) velja • izvajalce pomoči • prejemnike pomoči • vrsto pomoči • obliko pomoči • pogostost (frekvenco) pomoči • ipd. 	glede na: <ul style="list-style-type: none"> • a) racionalnost ali iracionalnost akcije in b) zunanjo ali notranjo orientacijo akcije (Weber) • identičnost in različnost med objektivnim ciljem ter subjektivnim namenom konkretne akcije (Pareto)
NAME	<ul style="list-style-type: none"> • vzpostavitev pluralnega koncepta blaginje • doseganje najugodnejših socialnih učinkov storitev ob najmanjših stroških • spodbujanje socialnih inovacij na tem področju • optimalna kombinacija prednosti in zavarovanje pred slabostmi posameznih sektorjev • ipd. 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznavanje obstoječih oblik neformalnih pomoči, ki so dostopne konkretnemu posamezniku • osnova za načrtovanje intervencije za posameznikovo socialno integracijo ali za povezavo med klientskim sistemom in viri pomoči 	<ul style="list-style-type: none"> • razumevanje in razlaganje človekovega delovanja (vedenja) zato, da "se na ta način vzročno pojasni njegov tok in njegove posledice" (Weber) • namen te klasifikacije "nikakor ni v njenem izčrpnem opisu možnosti na tem področju, pač pa zgolj v formuliranju (...) določenih sociološko pomembnih tipov, katerim se dejanska akcija bolj ali manj približuje" (Weber).

omogočila, da se v blaginjsko problematiko pritegnejo različni sektorji (in ne le javni), hkrati pa se je tisti del družbenih dejavnosti, ki je pod okriljem države, omejil na družbene službe. Čeprav oba pojma, tako "družbene dejavnosti" kot "sistem blaginje", pokrivata isto področje (tj., vse dejavnosti, ki proizvajajo in zagotavljajo socialne storitve), je prvi zamegljevalen, drugi pa razločevalen in zato ustrežnejši. Druga klasifikacija se omejuje le na družbene dejavnosti v zvezi s socialno pomočjo, kot smo jo opredelili na začetku, tj., ne glede na to, ali jo izvajajo posamezniki, skupine ali organizacije, profesionalci ali neprofesionalci, sorodniki ali tuji, hkrati pa se osredotoča zgolj na tiste njene vrste, ki obstajajo v "naravnih"

mrežah ali na neformalen način. Ta omejitev nam omogoči razlikovati neformalne pomoči navznoter (glede na ustaljenost). Tretja (Webrova) klasifikacija pa razlikuje različne dejavnosti v družbi glede na to, ali je neka dejavnost med ljudmi smiselno orientirana na vedenje drugih ali ne. In samo v prvem primeru gre za družbeno dejavnost, v drugem pa ne. Weber to ilustrira npr. s trkom dveh biciklistov, ki je sam po sebi "naraven" slučaj, kot pravi, razen v primeru, če se eden ali drugi skuša temu izogniti, če se potem zmerjata, potolčeta ali prijateljsko pogovori-ta, skratka, če eden (kakorkoli) orientira svoje početje glede na vedenje drugega - tj., deluje socialno. V tem smislu tudi pomoč ni vselej socialna, npr. zadetek na loteriji, najdba zaklada ipd. Te vrste razlikovanja se lahko zdijo brezvredna ali smešna, dejansko pa lahko za konkretne namene postanejo teoretsko pomembna (npr. Georg Simmel, Vilfredo Pareto, Leopold von Wiese, Talcott Parsons, Ferdinand Tönnies idr.), pa tudi praktično pomembna (npr., socialni delavec se lahko osredotoča predvsem na socialno pomoč, finančni inšpektor pa tudi na vse druge vire pomoči; za nekoga je lahko zaželena samo pomoč na podlagi zakonske pravice, medtem ko socialno pomoč odklanja, ipd.).

Čeprav se lahko torej klasifikacije nanašajo na različna področja, nam utegnejo koristiti pri pojmovni razmejitvi, sistematičnem pogledu na neko področje in pri konkretnem raziskovanju. Pri medsebojni primerjavi klasifikacij, ki se nanašajo na isto področje ali njegov izsek, pa se je treba vprašati po njihovih razlikah, zlasti po razlogih njihovega nastanka, po tem, kaj je predmet klasificiranja, po kriterijih, ki jih pri tem uporabljajo, in po namenu, ki si ga zastavljajo. Šele *potem* jih lahko praktično preskusimo. In to, kar je Weber opozoril glede svoje klasifikacije, velja tudi za našo taksonomijo neformalne pomoči: "Koristnost te klasifikacije lahko pokaže samo njena uspešna uporaba" (Durič: 250).

Literatura:

- Ivan BERNIK (ur.): Neformalne dejavnosti v slovenski družbi. V: *Sociološko srečanje 1987*; Slovensko sociološko društvo, Ljubljana, 1987.
- Mihailo ĐURIĆ: *Sociologija Maksa Vebera*. Naprijed, Zagreb, 1987.
- Matija GOLOB: *Kooperativni odnosi na vasi v preteklosti in danes*. ISF, Ljubljana, 1967, str. 190-195.
- R. KEUPP, B. ROHRLE: *Soziale Netzwerke*. Campus, Frankfurt, 1987.
- D. Radomir LUKIĆ: *Formalizam u sociologiji*. Naprijed, Zagreb, 1987.
- Marija MAKAROVICH: *Strojna in Strojanci*. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1982.
- Blaž MESEC: Pomen in vloga nepoklicnega prostovoljnega dela. V: B. Meseč (ur.), *Prostovoljno delo na področju socialnih dejavnosti*; Socialno delo 3 (zbornik), Višja šola za socialne delavce, Ljubljana, 1984.
- D. L. PANCOAST, P. PARKER, C. FROLAND (eds.): *Rediscovering Self-help: It's Role in Social care. Social Service Delivery Systems*, Vol. 6, Sage, Beverly Hills, 1983.
- Vilfredo PARETO: *The Mind and Society*. Vol. I, Dover Publications, Inc., New York, 1963.
- M. RAVNIK: Galjevica. *Način življenja Slovencev v dvajsetem stoletju*. Monografije, Ljubljana, 1981.
- Ivan SVETLIK: Pluralni sistem blaginje - evolucija ali prelom razvojne paradigme družbenih dejavnosti? V: *Družboslovne razprave*, let. VI, št. 8, Inštitut za sociologijo, Ljubljana, 1989.
- J. K. WHITTAKER: Integrating Formal and Informal Social Care: A Conceptual Framework. *Br. J. Social Wk.*, (1968) 16, 39, 62.